

КОНФЛИКТИ ОКО ВОДНИХ РЕСУРСА НА БЛИСКОМ ИСТОКУ

Милица Т. Ђурчић
Универзитет у Београду, Факултет безбедности

Рад истражује утицај тензија око експлоатације воде на настанак унутрашњих и међународних конфликта на Блиском Истоку. Дефицит овог ресурса и унилатерално деловање држава у погледу управљања водним ресурсима један су од главних узрока сукобљавања држава у басену Тигра и Еуфрата и сливу реке Јордан. Конфликти око воде могу бити међудржавни, између држава које деле слив једне реке, и унутар државни, између различитих група или корисника. На Блиском Истоку постоји и посебан тип конфликта између недржавних актера који се сукобљавају са више држава истовремено, а као значајно оружје у сукобу користе воду. На тај начин, вода условљава трансформацију сукоба на овом подручју с обзиром да је истовремено један од циљева сукоба, али и коришћено средство.

Кључне речи: *конфликти, водни ресурси, Блиски Исток, „Исламска држава“*

Увод

Дефицит природних ресурса од којих зависи задовољавање основних људских потреба редовно се неповољно одражава на безбедносну ситуацију на терену и може да има за последицу различите облике конфликтног стања – од несугласица око права располагања дефицитарним добром до оружаних сукоба. Уколико је, на пример, нека држава хронично суочена са несташицом воде, разумљиво је да ће она тај проблем да третира као питање националне безбедности и „високе политике“, и да у том случају ниједна опција решавања спора није сасвим искључена. Самим тим, што је израженији проблем мањка воде на неком подручју то је већа вероватноћа да он доведе до конфликта између страна које полажу право на исте изворе, односно имају већа потраживања од оних које им супротна страна признаје.

Обзиром на актере, конфликти око водних ресурса могу бити унутар државни (субнационални) – конфликти између различитих корисника (група) унутар једне државе, и међудржавни – конфликти између две или више држава (најчешће држава које деле слив исте реке). Недостатак ове класификације јесте недефинисање ситуације у којој недржавни актер користи водне ресурсе као оружје у сукобима против више држава истовремено.

Наравно, неспоразуми у вези експлоатације водних ресурса ретко су били једини узрочник конфликта. То важи и за конфликте на Блиском Истоку који се, поред комплексне безбедносне архитектуре, суочава и са појавом водног стреса, што додатно усложњава констелацију претњи у наведеном региону. Полазна хипотеза овог истраживања јесте да су тензије око експлоатације водних ресурса један од узрока унутрашњих и међународних оружаних сукоба на простору Блиског Истока. Акцент ће бити на употреби воде као оружја у рату, са посебним освртом на најновија збивања на Блиском Истоку где „Исламска држава“, као недржавни актер, користи воду као оружје у сукобу са више држава истовремено.

Водни ресурси и конфликти

Вода је несумњиво најзначајније природно благо, без којег живот није могућ. Реч је о ресурсу који има фундаментални значај и који је интегрисан је у све еколошке активности. Од кључног је значаја за људско здравље, производњу хране и енергије; битан је фактор индустријског развоја и транспорта. Земља има залихе од око 1,4 милијарде кубних километара воде, од којих је већи део (скоро 97%) слана вода океана. Укупне слатководне резерве на свету процењују се на око 35 милиона кубних метара. Већина тих резерви, међутим, недоступна је, будући да се налази у ледницима и сталном снежном покривачу или у дубоким подземним изданима, које су човеку недоступне (Димитријевић, 2010:126). Дакле, од расположивих 3% слатке воде, велика количина опет није доступна за коришћење јер се налази у чврстом стању, или је на великим дубинама.

Количина пијаће воде није равномерно расподељена на планети што додатно усложњава проблем приступа и коришћења здраве пијаће воде. Једна од директних последица неравномерне дистрибуције ресурса воде је и водни стрес. Водни стрес настаје када потребе за водом премашују расположиве количине у одређеном периоду или када лош квалитет воде ограничава њену употребу. Услед неравномерне дистрибуције и прекомерне употребе воде долази до смањења расположивих водних ресурса како по питању количине, тако и по питању квалитета воде (United Nations Environmental Programme, 2004). Приликом одређивања доступности свеже воде у некој земљи најчешће се користи Фалкенмарков индикатор стреса (the Falkenmark Water Stress Indikator). Доступност воде у количини од најмање 1.700 м³ по становнику на годишњем нивоу одређен је као праг изнад којег се недостатак воде појављује тек повремено или на локалном нивоу. Када количина расположиве воде опадне испод наведеног нивоа, настаје водни стрес. Водни стрес не означава само физичко одсуство воде и/или њен лош квалитет, већ укључује широк спектар политичких и социоекономских фактора као што је способност државе да својим грађанима обезбеди приступ здравој пијаћој води у адекватној количини (Јаковљевић, Ђурчић, 2016:36-37).

Иако су данас најактуелнији конфликти који се воде око других ресурса, првенствено нафте, гаса и стратешки значајних/ретких елемената и минерала, вода је препозната као кључни ресурс за опстанак; ресурс који нема супститут и који осликава највећу људску потребу, јер жеђ не трпи одлагање. Неједнакости у доступности воде узрок су бројних антагонизама и тензија на регионалном и међународном нивоу, било да та неједнакост произилази из ограничености овог природног ресурса или његове неправил-

не дистрибуције (Јаковљевић, Ђурчић, 2016:30). Приликом истраживања потенцијала за међудржавни конфликт око воде, потребно је усмерити пажњу на карактеристике које могу да утичу да водни системи постану узрок стратегијског ривалитета:

1. ниво оскудице;
2. обим у којем залихе воде користи више од једног региона или државе;
3. моћ држава које користе слив реке и
4. могућност приступа алтернативним залихама воде (Gleick, 1993: 84-85).

Сваки од наведених фактора, зависно од степена изражености, утиче на вероватноћу настанка сукоба око водних ресурса у региону. Јасно, не морају сви фактори да постоје, као и што комбинација изражености ових фактора и вероватноћа настанка конфликта зависе и од региона, те исте околности и комбинација фактора која је довела до сукоба у једном региону не мора да доведе до идентичне ситуације у другом региону.

Блиски Исток означен је као регион који је уопштено погођен несташицама воде. Наравно, дефицит воде није изражен подједнако у свим државама. Од држава у сливу река Тигар и Еуфрат, Турска се не сусреће са појавом водног стреса (Еуростат, 2015), као и ни Ирак (Извештај „Вода у Ираку – листа чињеница“, 2015). Насупрот њима, у Сирији је последњих година појава водног стреса постала изражена (Science diplomacy and transboundary water management – The Orontes River case, 2015). Када говоримо о државама у сливу реке Јордан, видимо да се Либан не сусреће са појавом водног стреса, али га окружују државе код којих је водни стрес изражен: поред Сирије, са несташицом воде се сусрећу и Израел (Јанковић, 2007: 286) и Јордан (Извештај „Вода у Ираку – листа чињеница“, 2015). При том, на Блиском Истоку питање воде истиче се тек као једно од бројних изазова са којима се ово неуралгично подручје суочава: као основни елементи кризе издвајају се верски, социо-економски, геостратешки и енергетски елементи, па је вода, поред нафте, означена као ресурс који има непроцењиву вредност (Јанковић, 2011: 261-315).

Два највећа међудржавна сукоба око водних ресурса на Блиском Истоку јесу конфликти око вода река Тигар и Еуфрат и конфликт око вода реке Јордан. Наведени сукоби имају дугу историју и значајно доприносе погоршању већ нестабилних међудржавних односа. Турска је, због најповољнијег географског положаја као држава која се налази у горњем току река Тигар и Еуфрат, означена као хидрохегемон,¹ па се сукобљавала са Сиријом, али и коалицијом Сирије и Ирака. Додатни изазов за безбедност Турске представља могућност да ПКК (Радничка партија Курдистана – Parti Karkerani Kurdistan) изведе напад на водну инфраструктуру како би извршила додатни притисак на власт Турске. Воде Тигра и Еуфрата у Сирији и Ираку постале су оружје у сукобу које користи „Исламска држава“ и кључне борбе воде се око великих брана и хидроелектроцентрали.

¹ Хидрохегемон јесте хегемон на нивоу речног слива, који надмоћ постиже стратегијама контроле ресурса воде, као што је скупљање воде, интеграција и задржавање протока. Постојање хидрохегемона одражава се позитивно или негативно по регион, па је потребно анализирати предности и мане које таква ситуација намеће. Позитивна улога хидрохегемона постоји када он утиче и надгледа уговоре о једнакој расподели ресурса у сливу. Негативна улога постоји када хидрохегемон преузима унилатералну акцију и присваја већину ресурса за себе. Међутим, нису све ситуације једноставне за постављање вредносне одреднице. Фокусирање на сарадњу међу државама може да скрива негативне ефекте асиметричности у расподели ресурса. Асиметричност је евидентна у структурној неједнакости, недостатку контроле над одлукама и неправедној расподели ресурса и бенефита који они носе (Zeitoun, M., Warner, J., 2006: 435-439).

нергетских пројеката. Други значајни сукоб јесте око реке Јордан, међународног слива који протиче кроз Либан, Сирију, Израел, Јордан и територију Западне обале, и воде ове реке узрок су сукобљавања још од настанка израелске државе. Пораст становништва повећао је притисак на већ дефицитарни ресурс у овом подручју, тако да је питање воде директно повезано и са питањем опстанка ових држава.

Сукоби око ресурса воде Тигра и Еуфрата

Реке Тигар и Еуфрат извиру у планинама југоисточне Турске, теку кроз Сирију и Ирак и спајају се у реку Шат-ал-Араб у Ираку, која се затим улива у Персијски залив. Дужина тока Тигра је 1.900 km, а Еуфрата је 2.780 km и расподела воде ових река извор је тензија и међудржавних сукоба (Erdem, 2003:2). Почетком 50-их година XX века повећава се притисак на ресурс воде река Тигар и Еуфрат услед увећања броја становника у сливу ових река. Сирија и Турска су до средине 60-их година осмишљавале унилатералне пројекте путем којих ће искористити воде Еуфрата за наводњавање и производњу електричне енергије у хидроелектранама (Lowi, 1993:57). Реализација наведених пројеката била је увод у прве тензије до којих је дошло 1973. године, када је отпочело симултано пуњење акумулација вештачких језера Кебан бране у Турској и Табка бране у Сирији.

Изградња бране Кебан представљала је први корак у остваривању турског „Анадолског пројекта“ и утицала је на умањење протока воде реке Еуфрат у Сирији, али и Ираку. Турска се обавезала да пропушта $350 \text{ m}^3/\text{s}$ у Сирију, али овакав гест није умирио Ирак, државу у доњем току, која је у том тренутку била у великој мери зависна од воде Еуфрата. Прва реална криза испољила се 1974. године услед више фактора који су неповољно утицали на водостај Еуфрата. Те године количина атмосферских падавина била је инсуфицијентна, а Турска и Сирија су започеле пуњење акумулације језера Кебан и Табка бране. Количина воде потребне за попуњу два језера у склопу Кебан бране (30 km^3) и језера Асад (11 km^3) једнака је количини воде која природно протекне Еуфратом током 16 месеци (MacQuarrie, 2004:49). Турска се, под притиском Светске банке, обавезала да омогући минимални проток од $450 \text{ m}^3/\text{s}$, чиме је решен један аспект спора око реке Еуфрат у том тренутку. Положај Ирака остао је изузетно неповољан, јер паралелно са попуњавањем акумулације бране Кебан, попуњавана је и акумулација бране Табка у Сирији.

Почетком 1975. године, започиње пуњење језера Асад у Сирији, чиме долази до заостравања односа између Сирије и Ирака. Ове државе уводе међусобну забрану уласка у своје ваздушне просторе, прекидају дипломатске и економске односе и распоређују оружане снаге дуж границе. Ирак је чак претио да ће да бомбардује Табка брану (MacQuarrie, 2004:49). Увиђајући да постоји опасност од сукоба великих размера, Арапска лига, Саудијска Арабија и председник Египта укључују се у ову кризу преузимајући улогу медијатора. Иако је првих пар покушаја било неуспешно, Сирија је средином августа 1975. године објавила да прихвата саудијски предлог према којем би воде Еуфрата биле пропорционално дељене између Сирије и Ирака у складу са количином воде која доспе из Турске у Сирију (Lowi, 1993:58). Тензије између Сирије и Ирака су смањене, али како није дошло до потписивања званичног споразума, питање протока воде Еуфрата није трајно решено.

Пројекат ГАП као узрок тензија

Као најамбициознији турски пројекат, а истовремено и узрок константне забринутости низводних земаља, наводи се ГАП (Southeastern Anadolia Development Project). Реч је о интегралном, мулти секторском пројекту који се састоји од 13 потпројекта у оквиру којих је предвиђено да се на рекама Тигар и Еуфрат и њиховим притокама изграде 22 бране и 13 хидроцентрали. ГАП би потпомогао развој дуго запостављеног југоисточног дела Турске, региона оптерећеног великим степеном незапослености, али и политичком нестабилношћу. На тај начин био би искоришћен потенцијал басена река путем великих брана као што су Ататурк, Каракаја и Кабан и тиме у великој мери задовољене потребе Турске за електричном енергијом и наводњавањем. Ирак и Сирија оштро се супротстављају, с обзиром да се процењује да би у том случају реком Еуфрат до Сирије стизало 40% мање воде, а до Ирака чак 90% мање воде (Tigris – Euphrates River Dispute, 2015). Наведене две земље ГАП су виделе као проблем чије последице могу да се испоље на више нивоа: по питању квантитета и квалитета воде и регулације речног тока, али и да би реализација овог пројекта утицала на стварање могућности да се вода у будућности користи као оружје у сукобу. Када је Турска 1992. године, ради попуне новоизграђене акумулације на брани Ататурк, прекинула ток реке Еуфрат на месец дана, дошло је до друге кризе у басену Тигра и Еуфрата. На овај потез Турске, Сирија и Ирак су оштро реаговале тражећи поновну успоставу тока реке. Међутим, Турска као економски и војно супериорнија сила је тек на захтев ОУН, после 30 дана, када је напунила акумулационо језеро на брани Ататурк опет пустила воду Еуфрата да несметано тече (Остојић, Благојевић, 2011:383).

Курдско питање у контексту сукоба око воде

Сукобљавање у басену Тигра и Еуфрата око водних ресурса уско је повезано са питањем курдске националне мањине. Курди у Турској насељавају 50% „ГАП региона“, али њихова насеља у јужној Турској нису ограничена само на шест главних провинција јужне Анадолије, већ укључују велике делове источне и централне Турске, северозападни део Ирана, северни Ирак и североисток Сирије (MacQuarrie, 2004:17-18). Изградњу ГАП пројекта Курди су посматрали кроз призму употребе воде као оружја против њих и то на више нивоа. Постојао је страх међу Курдима да ће ГАП да утиче на њихову присилну асимилацију у турско друштво тако што ће бити приморани да се преселе са своје земље у градове, а да је страх био оправдан говори податак да је до 1990. године 210.000 становника из преко 300 села исељено услед пуњења акумулација брана Кебан, Каракаја и Ататурк. Изградњом брана и пуњењем акумулација потапане су курдске историјске знаменитости, неке од њих старе више хиљада година. Преко 80% расељених Курда са овог подручја није добило предвиђену новчану надокнаду или је она била занемарљива. Тиме су потврђена страховања Курда да ће од овог пројекта бенефите имати само турска влада, док ће њихов положај додатно да се погорша (MacQuarrie, 2004:20). Курди се етнички разликују од већинског становништва држава које насељавају. Исељавањем Курда разбијала се њихова хомогеност, чиме се умањивала снага њиховог отпора.

Незадовољство и фрустрација расељених Курда јесте фактор који је допринео на-рушавању безбедносне констелације Турске, али и региона. Ово незадовољство правовремено је детектовала Сирија, која је уочила на који начин „курдско питање“ може бити искоришћено за ублажавање турског потенцијала да воду користи као оружје. Почела је да помаже ПКК обезбеђивањем оружја, инструктора, кампова за обуку и координишући да сукоби започну паралелно са унутрашњим нестабилно-стима у Турској крајем 1970-их година. Сирија је користила турску немогућност да се избори са ПКК, па је играла на „турску карту“ и обавезала се да неће помагати ПКК уколико проток Еуфрата буде $500 \text{ m}^3/\text{s}$. Колико је ефикасно оружје Турска има-ла услед могућности да смањи проток воде Еуфрата показало се 1998. године када је приморала Сирију да изручи Абдулаха Ожалана, лидера ПКК.

Бране као оружје сукоба

Пацифички Институт за студије из области развоја, животне средине и безбед-ности (Pacific Institute for Studies in Development, Environment and Security, 2015) из-радио је хронологију конфликта око воде уводећи подкатегорије или врсте, па се сви конфликти ово водних ресурса диференцирају према томе да ли је вода била:

1. оружје војне акције (државни актери) – државе или нације користе водне ре-сурсе или водоводне системе као оружје током војне акције;

2. војни циљ (државни актери) – водни ресурси или водни системи означени су као циљ војне акције државе или народа;

3. тероризам или унутар државно насиље, укључујући и сајбер тероризам (др-жавни или недржавни актери) – водни ресурси или водни системи означени су као мета или оружје насиља или принуде недржавних актера. Дистинкција је подвучена између еколошког тероризма и еко тероризма;

4. узрок спора око развоја (државни и недржавни актери) – водни ресурси или водни системи главни су узрок спорења у контексту економског или социјалног раз-воја (Gleick, 2014: 159-171).

Дакле, класификација конфликта врши се према улози референтног објекта зашти-те, водних ресурса. Она истовремено показује да носиоци угрожавања могу да буду и недржавни актери. Управо таква ситуација евидентна је на Блиском Истоку, где бране постају циљ напада и контроле „Исламске државе“ у Сирији и Ираку, с једне стране, док постоји вероватноћа напада на бране у Турској од стране ПКК, с друге стране.

Снаге „Исламске државе“ претендују да контролишу кључне тачке тока Тигра и Еуфрата, па се најзначајније борбе воде око великих брана и хидроенергијских пројеката. Контролом воде, пољопривредног земљишта, односно хране, настоје да изврше пресудан притисак на власт и учврсте владавину на окупираном подручју. Истовремено, бране су постале значајно оружје у вођењу рата, па су напади на бране све учесталији. Последњих година регистровани су напади на бројне бране, међу којима су најзначајнији напади на бране Табка (Tabqa), Хадита (Haditha), Ра-мади (Ramadi), Фалуџа (Fallujah) и Мосул (Mosul).

Почетком 2013. године припадници „Исламске државе“ освојили су Табка брану на реци Еуфрат у Сирији, која представља главни извор производње електричне енергије

и има кључну улогу у снабдевању водом 5 милиона људи, укључујући град Алепо, и наводњавању неколико хиљада квадратних километара земљишта. Већ у мају драстично се смањује акумулација воде језера Асад у водо систему ове бране. Има индиција да је Турска умањила проток воде Еуфрата испод договореног минимума, како би извршила притисак на исламисте. Припадници „Исламске државе“ покушали су да напуне акумулацију тако што су умањили производњу електричне енергије. Као последица тога, становници града Алепо су се, поред несташице воде која је претила да изазове хуманитарну кризу, суочили са рестрикцијама струје у трајању 16-20 сати дневно (Pearce, 2015). Унутрашњост Табка бране представљало је једно од главних упоришта исламиста, управо из разлога што су сматрали да неће бити нападнути јер би оштећење ове бране угрозило бројне делове Сирије и Ирака. Марта 2017. почињу ваздушни напади на ову брану од стране међународне коалиције предвођене САД-ом. Поред упозорења да ће брана пући услед оштећења проузрокованих ваздушним нападима, ова ризична операција је настављена, све док власт над браном Табка нису преузеле Сиријске демократске снаге (SDF), уз подршку међународне коалиције (Gibbons-Neff, 2017).

Током 2014. године, започињу напади на брану Хадита, другу по величини у Ираку. Колики је стратешки значај овог инфраструктурног објекта указују следеће околности: трупе САД-а бомбардовале су снаге „Исламске државе“ како би спречиле њихово напредовање ка брани (Evans, 2015), док су запослени на овом објекту добили упутства од стране војних званичника Ирака да буду у стању приправности и по потреби отворе брану како би налет воде одбио потенцијални напад „Исламске државе“ (Worldwater, 2015).

Априла 2014. године, припадници „Исламске државе“ преузели су контролу над браном Фалуца у Ираку, која се налази низводно од Хадита бране на Еуфрату, а затим затворили брану. Циљ ове акције био је да се изазову поплаве узводно, око града Фалуца, чиме би се приморале ирачке снаге да се повуку (Worldwater, 2015). Касније, отварају брану и изазивају поплавни талас. Овакав потез изведен је са циљем да се спречи покушај ирачких снага да преузму контролу над браном (Pearce, 2014).

Након што су снаге „Исламске државе“ преузеле контролу над ирачким градом Рамади, јуна 2015. године у фокусу пажње наша се брана Рамади. Припадници „Исламске државе“ отварају су свега две или три капије од постојећих 26 у кратким временским интервалима, како би олакшали своје деловање у низводним деловима Еуфрата, изазивајући јако озбиљне несташице воде најтоплијем делу године (Alkhshali, Smith-Spark, 2015). На тај начин, поново је показано да је у овом делу света изрека: „Ако контролишеш воду, контролишеш непријатеља“ – истинита.

Паралелно са активностима на реци Еуфрат, припадници „Исламске државе“ покушавају да остваре контролу и над кључним тачкама на реци Тигар. На овој реци налази се највећа брана у Ираку, Мосул. Средином августа 2014. године „Исламска држава“ успоставила је контролу над овом браном, што је изазвало велики страх у Ираку, јер би као прва последица потенцијалног минирања ове бране био поплавни талас висине 20 m који би поплавио околну подручје све до Багдада. Преузимање контроле над браном Мосул од стране коалиције Ирачана и Курда, уз ваздушну подршку САД-а сматра се као велики ударац „Исламској држави“ (Mullen, Capelouto, 2014). Међутим, опасност, када је реч о брани Мосул, не јењава, обзиром да је брана дуга 13 километара је оштећена. Експерти су ангажовани како пронашли начин да је ојачају, а њихови извештаји из јануара 2017. године указују да је њено стање лоше и да би пуцање бране Мосул довело у директну опасност 1,5 милиона људи (McKernan, 2017).

„Исламска држава“ води се логиком ратовања која постоји у било ком асиметричном сукобу: с обзиром да је страна која је располаже мањим капацитетима и ресурсима од супротне стране, нападе ће усмеравати ка критичној инфраструктури како би дестабилизovala власт, и користиће као оружје сва средства којим може да постигне максимални ефекат. Употреба воде као оружја погодно је средство, првенствено јер има тренутно дејство, и „Исламска држава“ ће изналазити нове начине путем којих ће користити њен потенцијал као оружје.

Турска препознаје значај и улогу воде као физичке баријере којим би онемогућила и сузбила деловање курдских побуњеника. Изградња 11 брана у Хакари и Сирнак провинцији дуж граница са Ираком и Ираном, у области насељеној Курдима, посматра се кроз призму изградње „воденог зида“ са циљем да отежа герилцима ПКК продор преко турске границе, с обзиром да ово планинско подручје карактеришу бројне пећине и прекограничне стазе (Jongerden, 2010:137-143). Сукоби између Турака и Курда на овом подручју датирају још од 80-их година, а изградња ових „сигурносних брана“ представља супститут за претходну идеју изградње пограничног зида висине 5 m. Влада Турске тврди да се систем ових брана гради искључиво ради производње електричне енергије, коришћења воде за наводњавање и подизања животног стандарда овог подручја (Kettman, 2015). Бране могу да се посматрају у складу са својом изворном сврхом или као „водени зид“, али у оба случаја могу постати циљ војних напада ПКК услед политичких околности које постоје на том простору.

Сукоби око ресурса воде Јордана

Јордан је сукцесивни, међународни водени ток. Настаје од река Хазбани и Дан са извориштима у Либану и Израелу и реке Баније која извире на Голанској висоравни. На свом току (360 km) до Мртвог мора, пролази кроз четири државе – Либан, Сирију, Израел, Јордан и окупирану Западну обалу (Цисјорданију) (Јанковић, 2007:287). Једна од његових највећих притока је река Јармук која извире у Сирији и тече између Сирије, Јордана и окупиране Голанске висоравни. Још од настанка Израела постоје тензије и сукоби у вези воде на овом делу Блиског Истока.

Прве тензије око воде јављају се већ 1951. године када је Јордан објавио план преусмеравања дела воде реке Јармук путем канала Источни Гор (East Ghor Canal, данас се зове канал Краља Абдулаха), како би наводњавао област Источни Гор. Као одговор, Израел започиње изградњу Националног водног канала (National Water Carrier-NWC) 1953. године (AQUASTAT Survey, 2008). Овај пројекат довршен је 1964. године током које долази до првог значајнијег сукоба између Израела и његових арапских суседа. Израел је, без сагласности околних држава, проширио своје право на коришћење воде Галилејског језера, с циљем да обезбеди воду за суви југ. У знак одмазде, на Самиту Арапске лиге донета је одлука да се притоке Јордана преусмере на север, како би се наводњавао пољопривредно земљиште у јужном Либану и Сирији. Изградња инфраструктуре започиње 1965. године, при чему је Израел одмах одговорио оружаним нападима (Остојић, Благојевић, 2011:384).

Сукоби око слатке воде били су један од узрока „Шестодневног рата“ 1967. године између Израела, са једне стране, и Египта, Јордана и Сирије, са друге стране. Након

овог рата долази до прекрајања граница овог дела Блиског Истока. Окупирањем Синаја, појаса Газе, Западне обале, Голанске висоравни и источног Јерусалима, Израел је повећао своју територију готово три пута. Заузимањем Голанске висоравни, Израел стиче контролу над извориштем реке Баније. Једина северна притока Јордана која је остала изван домашаја Израела била је река Хазбани, у југоисточном Либану. Стављањем под контролу Западне обале, Израел је дошао у посед великих количина подземних вода (Lowi, 1993:147). На тај начин Израел није само значајно повећао територију, већ је стекао контролу над готово целим сливом реке Јордан и над значајним количинама подземних вода. Након окупације, подземне воде су проглашене за стратешки ресурс и стављене су под војну контролу (Остојић, Благојевић, 2011:384).

Да вода није једини узрок настанка сукоба на Блиском Истоку, али је свакако значајан чинилац, можда најбоље показује ситуација из 1978. године, када је Израел извршио инвазију на Либан. Наиме, Палестинска ослободилачка организација (ПЛО) користила је територију јужног Либана за извођење герилских напада на Израел (Accord-an international review of peace initiatives, 2012). Након једног таквог напада када је ПЛО отео, а затим дигао у ваздух аутобус на северу Израела, започела је „Операција Литани“, усмерена против снага ПЛО. За свега пар дана израелске снаге окупирале су читаву територију јужног Либана, а како и назив операције поручује, посредан циљ био је окупирање водних ресурса. Израел је стекао контролу над свим извориштима Јордана, рекама Хазбани, Дан и Банија, а тек 2000. године израелске трупе су се повукле из Либана и тако је извориште реке Хазбани враћено Либану (Јанковић, 2007:290). Израел је реаговао на свако деловање држава у сливу Јордана које се тичу питања воде. Тако је 2002. године дошло до нових тензија између Либана и Израела када је Либан најавио изградњу водовода који би користио Вазани, реку која извире у Либану, после 4 km тока улази у Израел и улива се у реку Хазбани. Сврха изградње овог водовода била је да обезбеди воду за пиће и наводњавање шездесетак села на крајњем југу Либана. Након снажне међународне кампање, посредовања УН-а спречен је нови напад Израела и овај водовод је свечано пуштен у рад (Accord-an international review of peace initiatives, 2012).

У сливу реке Јордан хидрохегемон је Израел. За разлику од Турске, Израел нема најповољнији географски положај као држава која се налази узводно, али спреман је да искористи своју војну моћ и наметне своје интересе сваки пут када процене да су угрожена његова права по питању воде. Ратови Израела, иако делују да су усмерени на проширивање територије, у ствари су били ратови за воду – контролу над реком Јордан и њеним притокама или ради приступа подземним водама.

Закључак

Регион Блиског Истока погодан је за анализу конфликта око водних ресурса с обзиром да у њему има готово свих врста сукоба око воде или у вези са водом: сукоби око воде као извора живота, вода као оружје у сукобу, употреба воде као преке, коришћење воде као средства за уцену.

У подручјима која су дефицитарна овим ресурсом, вода је и даље битан фактор који утиче на настанак конфликта. Водни ресурси на Блиском Истоку оскудни су и

неравномерно распоређени између држава. Питање приступа залихама воде постало је питање националне безбедности већине држава. Како је безбедносна архитектура Блиског Истока већ комплексна услед постојања сукоба на верском, политичком и етничком нивоу, тензије око експлоатације воде могу да појачају интензитет ових конфликта и доведу до међудржавног или унутар државног сукоба.

Ниво оскудице и повећана потрошња воде у долини реке Јордан утицала је да питање воде и даље буде значајан чинилац који може да доведе до ескалације израелско-арапског сукоба. Израел, као хидрохегемон, не гледа благонаклоно на било какве акције осталих држава слива и више пута је демонстрирао да је спреман војно да реагује уколико процени да су му ускраћена права на приступ довољним количинама воде. Растуће потребе за водом осталих држава слива поново ће отворити питање (праведне) расподеле воде Јордана.

Ситуација у басену Тигра и Еуфрата можда је још комплекснија с обзиром да постоје три (потенцијално) конфликтне ситуације око воде и велики број актера. Прво, вода може бити један од узрока међудржавног конфликта уколико дође до унилатералног деловања Турске, Сирије или Ирака везано за расподелу овог ресурса. Друго, вода може бити искоришћена као оружје у унутар државном сукобу између Турака и Курда. Треће, овај ресурс се користи као оружје у деловању „Исламске државе“ на територији Сирије и Ирака и како се показало да вода као оружје има велики потенцијал и тренутно дејство, сигурно је да напади на бране неће бити једини вид употребе овог оружја.

Највероватнији вид употребе воде као оружја од стране „Исламске државе“ јесте напад на цевоводе. Услед великих дужина њиховог простирања, цевоводи су на бројним тачкама изложени лаком приступу. Напад на њих резултирао би тренутним прекидом водоснабдевања у одређеним подручјима са циљем слабљења супротне стране или вршења притиска на власт да учини одређене уступке. Мање је вероватан напад на резервоаре воде јер је њима теже приступити него цевоводима, али ефекат напада на резервоар воде био би сличан резултату напада на цевоводе. Најмање вероватан вид употребе воде као оружја од стране „Исламске државе“ јесте контаминација воде. Како контаминација воде не може да се ограничи на само једно подручје, „Исламска држава“ овај вид оружја неће користити све док су његови припадници позиционирани дуж Еуфрата и Тигра. Међутим, уколико дође до регруписања снага „Исламске државе“ тако да не буду директно зависни од воде Тигра и Еуфрата, увећаће се вероватноћа употребе воде као оружја у сукобу.

Литература

[1] Gleick, P. (1993). *Water and Conflict- Fresh Water, Resources and International Security, International Security*, Vol. 18, No.1,79-112.

[2] Gleick, P., Heberger, M. (2014). *Water and Conflict- Events, Trends, and Analysis (2011-2012)*. In: Gleick H. Peter. (eds.), *The World's Water, Pacific Institute for Studies in Development, Environment, and Security*, Island Press/Center for Resource Economics, 159-171.

[3] Димитријевић, Д. (2010). *Трендови еколошке безбедности у 21. веку*. Београд: Факултет безбедности.

[4] Erdem, M. (2003). *The Tigris-Euphrates River Controversy and the Role of International Law*. Center for Strategic Research of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey (SAM).

[5] Јаковљевић, В., Ђурчић, М. (2016). Водни ресурси као извор конфликта, Годишњак Факултета безбедности, 29-50.

[6] Јанковић, С. (2007). Сукоби на Блиском Истоку – основна обележја, Међународни проблеми, No. 2-3, 266-307.

[7] Јанковић, С. (2011). Промене на Блиском Истоку и у Северној Африци, Национални интерес, Вол. 11, No. 2, 261-315.

[8] Jongerden, J. (2010). Dams and Politics in Turkey: Utilizing Water Developing Conflict, *Middle East Policy*, Vol XVII, No.1, 137–143.

[9] Jordan River Basin, *Irrigation in the Middle East region in figures – AQUASTAT Survey 2008*.

[10] Lowi, M. (1993). *Water and Power- The politics of a scarce resource in the Jordan River basin*. Cambridge: Cambridge University Press.

[11] MacQuarrie, P. (2004). *Water security in the Middle East: Growing conflict Over Development in the Euphrates-Tigris Basin*. Dublin: Trinity College.

[12] Остојић, Г., Благојевић, М. (2011). Примена хегемоније у споровима око ресурса пијаће воде. Међународни проблеми, 3, 359–391.

[13] *Reeview of World Water Resources by Country* (2003). Food and Agriculture Organization of the United Nations Rome: Water reports 23.

[14] Reconciliation, reform and resilience: positive peace for Lebanon (2012). *Accord -an international review of peace initiatives*, June 2012.

[15] Shamout, N. (2015). Syrian perspective on transboundary water management in the Orontes Basain. In. Ballabio, R. et all (Eds.) *Science diplomacy and transboundary water management- The Orontes River case*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization and UNESCO Office in Venice.

[16] *Fresh water in Europe– Facts, Figures and Maps* (2004). Unated Nations Environmental Programme, pp.91.

[17] Zeitoun, M., Warner, J. (2006). Hydro-hegemony – a framework for analysis of transboundary water conflicts, *Water Policy*, No. 8,435-460.

Интернет извори

[1] Alkhshali, H., Smith-Spark, L. (2015). "Iraq: ISIS fighters close Ramadi dam gates, cut off water to loyalist towns", CNN, 04.06. 2015. <http://edition.cnn.com/2015/06/04/middleeast/iraq-isis-ramadi/index.html>, 27.05.2017.

[2] Gibbons-Neff, T. (2017). "U.S. troops, Syrian fighters insert behind ISIS lines to retake key dam in Syria", The Washington Post, 22.03.2017. https://www.washingtonpost.com/news/checkpoint/wp/2017/03/22/u-s-troops-syrian-fighters-insert-behind-isis-lines-to-retake-key-dam-in-syria/?utm_term=.37850057a0f9, 28.05.2017.

[3] Kemman, A. (2015). Open the Floodgates- Will dams in Southeastern Torkey be used as weapons of war?, 09.10.2015. http://www.slate.com/articles/news_and_politics/roads/2015/10/turkey_goes_on_a_dam_building_spree_are_they_weapons_of_war.html, 27.03.2017.

[4] McKernan, B. (2017). "Mosul Dam could collapse at any minute killing 1.5 million people", Independent, 05.01.2017. <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/mosul-dam-breach-fail-northern-iraq-isis-kill-million-nuclear-catastrophe-engineers-risk-a7510686.html>, 28.05.2017.

[5] Mullen, J., Capelouto, S., (2014). „U.S. airstrikes critical in Mosul Dam capture”, CNN, 19.08.2014. <http://edition.cnn.com/2014/08/18/world/meast/iraq-mosul-dam/>, 18.01.2017.

[6] Tigris- Euphrates River Dispute, <http://www1.american.edu/tes/ice/tigris.htm>.

[7] *Water Conflict Chronology List*, Pacific Institute, <http://www2.worldwater.org/conflict/list/>.